

Тема 9. Фінансово-правова відповідальність, як особливий вид юридичної відповідальності

Для фінансово-правової відповідальності, як виду юридичної відповідальності притаманні ознаки останньої:

- настає лише за правопорушення;
- встановлюється державою і пов'язана із застосуванням до правопорушника санкцій правових норм уповноваженими на це суб'єктами;
- пов'язана із заподіянням правопорушнику певних негативних наслідків;
- реалізується у процесуальній формі.

Зазначені ознаки юридичної відповідальності, будучи властивими і для фінансово-правової відповідальності, мають специфіку, зумовлену особливостями фінансово-правового регулювання. До цих специфічних ознак належать такі:

1. Фінансово-правова відповідальність настає за фінансове правопорушення. Фінансове правопорушення - дія або бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання всіх форм власності, об'єднань громадян, посадових осіб, громадян України та іноземних громадян, наслідком яких стало невиконання фінансово-правових норм.

2. Фінансово-правова відповідальність виражається у застосуванні до правопорушника санкцій фінансово-правових норм. Фінансово-правові санкції встановлені Законом України "Про Державну податкову службу України", Бюджетним кодексом України та іншими фінансовими законами.

3. Фінансово-правова відповідальність тягне для правопорушника певні негативні наслідки майнового характеру. Це зумовлено специфікою фінансово-правових санкцій, що мають майновий характер і, таким чином, впливають на економічні (грошові) інтереси правопорушників. В сфері фінансової діяльності держава намагається в першу чергу отримати відшкодування збитків, заподіяних їй фінансовим правопорушенням і, крім того, покарати правопорушника, але у формі, що притаманна сфері фінансово-правового регулювання, тобто у грошовій. У зв'язку з цим фінансово-правова відповідальність є різновидом майнової (правовідновлювальної) відповідальності.

4. Фінансово-правова відповідальність реалізується у специфічній процесуальній формі. Так, застосування оперативно-бюджетних санкцій, передбачених ст. 117-120 БК України здійснюється в межах бюджетно-процесуального провадження, встановленого статтями БК України.

5. Суб'єктами відповідальності за порушення фінансового законодавства є учасники фінансових правовідносин.

2.2 Відмежування фінансово-правової відповідальності від адміністративно-правової

У процесі дослідження питання фінансової відповідальності найважливішим є момент відмежування її від адміністративної. Спільними для них є такі ознаки, як нерівність сторін, спрощена процедура накладання

стягнення та ін. Та все ж між ними є досить багато відмінностей. Основні з них такі:

1) Фінансова відповідальність настає тільки за порушення фінансово-правових норм, що встановлюють правила поведінки суб'єктів фінансових правовідносин, захищають фінансові інтереси держави.

2) Сутність фінансової відповідальності проявляється в застосуванні фінансових санкцій, якими на суб'єкта фінансового правопорушення покладається обов'язок відшкодувати заподіяну державі матеріальну шкоду (причому для цього немає потреби використовувати цивільно-правові засоби) та зазнати покарання за вчинене правопорушення.

3) Фінансова відповідальність може реалізовуватись паралельно з адміністративною, кримінальною та дисциплінарною.

4) Суб'єктами фінансової відповідальності є підприємства, установи, організації та їхні філії, фізичні особи, але не посадові особи, які є суб'єктами дисциплінарної, адміністративної і кримінальної відповідальності. Суб'єктами фінансово-правової відповідальності можуть бути колегіальні органи державної влади та органи місцевого самоврядування, що здійснюють наприклад виконання бюджету. Суб'єкт фінансово-правової відповідальності не загальний - це не будь-яка особа, а спеціальний, тобто наділений спеціальним правовим статусом (платник податку, учасник бюджетного процесу тощо).

5) Відмінності таких фінансово-правових санкцій як штраф та пеня від аналогічних у інших галузях права. Адміністративне стягнення у вигляді штрафу застосовується в установлених законом межах (певній кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), а фінансова санкція може виражатися в конкретній сумі неправомірно одержаного доходу, в повному розмірі прихованого податку, частині прихованого обов'язкового платежу тощо, тобто розмір цієї суми, як правило, попередньо не визначено. Штраф у фінансовому праві на відміну від адміністративного права не може бути замінений іншим стягненням, від нього не можна звільнити або оскаржити постанову про накладення штрафу. Стосовно пені, то в цивільних правовідносинах вона стягується за прострочку виконання договірних зобов'язань, а у фінансовому праві за прострочення строку сплати податку. Стягується вона у безспірному порядку з юридичних осіб, а з громадян якщо вони не сплачують добровільно через суд. При цьому одержані кошти йдуть до бюджету, а в цивільному праві виплачуються на користь другого контрагента за договором.

2.3 Фінансово-правова відповідальність як охоронне фінансове правовідношення

Фінансово-правова відповідальність є розвитком, продовженням матеріального фінансового правовідношення, яке реалізується за посередництвом процесуальної форми. Відповідальність за порушення фінансового законодавства складає частину механізму правового регулювання фінансових відносин і проявляється у вигляді накладення заборон. Забороняючи порушувати фінансове законодавство, держава покладає на суб'єктів фінансового права обов'язок утримуватися від здійснення певних дій

або навпаки, не бездіяльничати, а активно реалізовувати покладені на них обов'язки.

Таким чином, фінансово-правова відповідальність існує в межах охоронного правового інституту, який регулює суспільні відносини у сфері публічних фінансів за допомогою встановлення заборон. Однак, фінансово-правова відповідальність не повністю співпадає з охоронним правовідношенням, яке за своїм складом і обсягом є ширшим ніж фінансово-правова відповідальність. Вона характеризує зміст правоохоронних відносин передусім з позицій правового статусу правопорушника, його обов'язків, що виникають внаслідок здійсненого фінансового правопорушення. Разом з тим фінансово-правова відповідальність існує тільки в межах охоронних правовідносин. До охоронних відносяться усі фінансові правовідносини, які виникають у зв'язку з порушенням фінансового законодавства, а також із притягненням винного до відповідальності. В межах охоронних правовідносин реалізуються санкції, встановлені фінансово-правовими нормами.

Склад правовідносин фінансово-правової відповідальності являє досить складне соціально-правове явище, яке складається з сукупності таких елементів: суб'єкти (учасники), права і обов'язки суб'єктів (учасників), їх дії (поведінка) та об'єкт правовідносини. У правовідносинах з фінансово-правової відповідальності приймають участь як мінімум дві сторони: держава в особі уповноваженого органу, вказаного у фінансовому законодавстві та правопорушник. Між сторонами виникають правовідносини, в яких держава виступає управленою стороною, а правопорушник зобов'язаною стороною. Але слід мати на увазі, що в зазначених правовідносинах суб'єктом матеріального право відношення фінансово-правової відповідальності виступає держава в цілому, а не уповноважені державні фінансові органи. При цьому права й обов'язки держави і правопорушника є взаємопов'язаними і складають зміст право відношення фінансово-правової відповідальності.

Праву держави застосовувати до правопорушника міри державно-примусового впливу передбачають виникнення у правопорушника обов'язку притерпівати ці міри. Застосування фінансово-правової відповідальності є одночасно і правом і обов'язком держави, оскільки навіть у випадках добровільного припинення фінансового правопорушення порушником фінансового законодавства, держава не втрачає права застосування до нього відповідних фінансово-правових санкцій. Однак, надане державі право примусу стосовно правопорушника до притягнення ним фінансово-правової відповідальності не означає всездозволеності. Обидві сторони охоронного право відношення можуть і повинні діяти тільки в межах фінансового законодавства. Таким чином, фінансово-правова відповідальність являє собою обов'язок винної у здійсненні фінансового правопорушення особи притягнення міри державно-владного примусу, які передбачені санкціями фінансово-правових актів, що полягають у покладанні додаткових юридичних обов'язків майнового характеру і застосовуються уповноваженими державними органами (управленою особою фінансових правовідносин) у встановленому законом процесуальному порядку.

В юридичній літературі фінансово-правову відповідальність також визначають як застосування у встановленому законом порядку до порушника фінансово-правових норм особливих мір державного примусу - фінансових санкцій, пов'язаних з додатковими обтяженнями майнового характеру.

2.4 Підстави фінансово-правової відповідальності

Як і інші види юридичної відповідальності фінансово-правова відповідальність має три підстави:

- фактичну, яка являє собою здійснення суб'єктом фінансового правовідношення протиправного діяння, що містить склад фінансового правопорушення;

- формальну (нормативну), яка проявляється в наявності системи норм фінансового законодавства, що встановлюють склади фінансових правопорушень, прав і обов'язків учасників охоронного фінансового правовідношення і яка регулює відповідальність за порушення норм фінансового права, принципи, порядок і процесуальну форму притягнення до фінансово-правової відповідальності;

- процесуальну, яка полягає у винесенні уповноваженим органом рішення щодо застосування санкції за здійснене фінансове порушення.

Настання негативної фінансово-правової відповідальності є можливим лише при наявності усіх перерахованих підстав і в суворо визначеній послідовності: норма права - фінансове правопорушення - застосування санкції.

2.5 Функції фінансово-правової відповідальності

Важливе значення для застосування будь-якого виду юридичної відповідальності є її мета та функції. Мета фінансово-правової відповідальності реалізується в функціях. Функції відображають призначення фінансово-правової відповідальності і тому вони є тісно пов'язаними із застосуванням фінансово-правових санкцій та соціальними наслідками їх застосування. Питання щодо виділення функцій юридичної відповідальності, взагалі, і фінансово-правової, зокрема є дискусійними в юридичній літературі. Так, на думку одних вчених, фінансово-правова відповідальність виконує превентивну, правовідновлювальну, каральну та виховну функції. На думку інших - юридичну та соціальну функції. Також існує думка про те, що фінансово-правова відповідальність виконує регулятивну, превентивну, каральну, відновлювальну та виховну функції. Зазначаючи, що функції фінансових санкцій відповідають функціям права А.С. Ємельянов до функцій фінансово-правової відповідальності відносить охоронну, регулятивну, виховну, соціально-превентивну, цінностно-орієнтаційну, системно-правову, функцію підтримання державної влади і місцевого самоврядування, а також фіскальну.

Регулятивна функція проявляється в закріпленні й оформленні динаміки фінансових правовідносин, тобто оформленні статичної і динамічної правовідносин, що складають предмет фінансового права.

Превентивна функція. Фінансово-правова відповідальність спрямована на попередження порушень відносин, що існують в процесі діяльності держави та муніципальних утворень щодо планомірного утворення, розподілу і використання грошових фондів (фінансових ресурсів). Превентивне (попереджувальне) спрямування правового впливу фінансової відповідальності на ці відносини складається із загально превентивного і приватно превентивного (індивідуально-превентивного) напрямів. Загальні превентивні проявляються в самому факті існування фінансово-правової відповідальності. Превентивний вплив здійснює в цілому вся правова норма, а не її окремий структурний елемент (санкція). В іншому випадку виникатиме питання - за недотримання чого саме настає фінансово-правова відповідальність. Завданнями превентивної функції є укріплення фінансової дисципліни, що передбачає добросовісне здійснення наданих прав і виконання, передбачених фінансово-правовими нормами обов'язків.

Каральна функція. Каральна функція впливає на майнові (грошові) відносини, звужує майнову сферу фінансового правопорушення, але неможливо назвати в якості об'єкту впливу тільки публічно-правові майнові відносини. Об'єктами впливу каральної функції може бути право на заняття певним видом діяльності, психіка порушника фінансового законодавства. Так, наприклад, відкликання НБУ банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку є заходом (мірою) організаційно-правового характеру. А письмове застереження щодо припинення порушення та вжиття необхідних заходів для виправлення ситуації, зменшення невинуватих витрат банку, обмеження невинуватих високих процентних виплат залученими коштами, зменшення чи вилучення неефективних інвестицій є мірою психологічного

впливу. Способи здійснення карального впливу фінансово-правової відповідальності є досить різноманітними. До правопорушників можуть застосовуватися санкції передбачені Бюджетним кодексом України.

Відновлювальна функція. Ця функція має найважливіше значення для забезпечення та захисту порушеного публічного фінансового інтересу держави та органів місцевого самоврядування в повній мірі. У широкому розумінні об'єктом відновлювального впливу є відносини, що існують в процесі фінансової діяльності держави і муніципальних утворень. Саме цим відносинам заподіюється шкода внаслідок здійснення фінансового правопорушення. Відновлювальна функція призначена нормалізувати відносини щодо цільового використання бюджетних коштів, своєчасного і повного перерахування цих коштів, підтвердження бюджетних зобов'язань розпису закону про Державний бюджет тощо. Відновлювальний характер мають фінансово-правові санкції, реалізація яких унеможлиблює здійснення фінансового правопорушення, відновлює правопорядок. Санкції застосовуються з метою спонукання правопорушника припинити здійснення правопорушення, хоча їх застосування інколи може й не спричинити автоматичного його припинення. До цієї групи відносяться санкції, пов'язані зі втратою майна для порушника (стягнення штрафу, пені, санкції, пов'язані з обмеженням прав порушника бюджетного законодавства, призупинення, обмеження фінансування, призупинення операцій на рахунках та інші вищезазначені санкції) Див. Нагребельний В. П. «Фінансове право України: поняття та ознаки фінансово-правової відповідальності».